

УДК 373. 2. 034 (477)

С.А. Васильєва, м. Київ

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ШАНОБЛИВОГО СТАВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ОДНОЛІТКІВ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Анотація. Стаття розкриває методи дослідження шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків у дошкільному навчальному закладі: спостереження як інтегрований метод, бесіда, інтерв'ю, вивчення процесу та продуктів діяльності, експеримент, які у поєднанні з освітніми формами роботи склали методику констатувального етапу дослідження означеної проблеми.

Ключові слова: спостереження як інтегрований метод, бесіда, інтерв'ю, вивчення процесу та продуктів діяльності, експеримент.

Модернізація змісту дошкільної освіти в Україні, гуманізація її цілей та принципів, переорієнтація на розвиток особистості дитини у межах особистісно-орієнтованої концепції спрямовують до виховання базових якостей особистості дитини дошкільного віку. Виховання шанобливості як базової якості особистості старшого дошкільника відбувається під час формування моральної поведінки дітей дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі. Шанобливість як особистісна цінність (якість) старшого дошкільника ґрунтується на самосвідомості особистості та має прояв у шанобливому ставленні до навколишнього світу, однолітків та дорослих за умови цілеспрямованого виховного процесу у дошкільному навчальному закладі. Стандартами освіти, визначеними у Базовому компоненті (нова редакція), не заявлено шанобливість як базову якість особистості дитини дошкільного віку. Реалії життя та розвиток українського суспільства одноголосно вказують на значимість виховання моральних якостей особистості дитини, до яких входить шанобливість як особистісна цінність. Проблема виховання шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків у дошкільному навчальному

закладі потребує констатації вихованості шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків.

Аналіз останніх праць показав, що проблема виховання шанобливості як якості особистості старшого дошкільника у дошкільному навчальному закладі фрагментарно висвітлювалась у науковому дослідженні О. Бутенко «Виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників» (2011) [2]. Авторка для констатувального етапу дослідження використала спостереження у різних видах діяльності старших дошкільників, бесіди, уявні та реальні проблемні ситуації, ігрові завдання, стандартизовані та модифіковані методики, зокрема «Малюнок сім'ї». О. Вовчик-Блакитна, С. Кулачківська, С. Ладивір, Ю. Приходько, працювали над проблемою виховання гуманних почуттів у дітей. Так С. Ладивір, вивчаючи розвиток у дітей гуманного ставлення до близьких дорослих, використала методи: систему цілеспрямованих спостережень, природний експеримент, бесіду, спеціальні експериментальні ситуації (заохочення та спільної з дорослими діяльності). С. Кулачківська для дослідження ціннісної змістової основи реального образу «Я» старшого дошкільника розробила метод «Підставної характеристики» та використала бесіду, реальні моральні ситуації та вправи-розминки. О. Вовчик-Блакитна скористалась бесідою у поєднанні з уявною ситуацією розв'язання моральної колізії у вербальному плані. Ю. Приходько під час завдань, спостережень життєвих ситуацій та спеціальних бесід за ними дослідила вплив особистісних стосунків на формування особистості дошкільника [4].

Отже, маємо зазначити, що питання виховання шанобливості у старших дошкільників частково означено у наукових працях та заслуговує на особливу увагу. Але, оскільки проблема виховання шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків не була об'єктом спеціального вивчення, то констатація вихованості шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків вимагає окреслення ефективних методів дослідження.

У пропонованій статті ми поставили за мету визначити методи дослідження шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків в умовах дошкільного навчального закладу.

Означена раніше психологічна природа особистісних цінностей, механізм самосвідомості особистості й виділені основні компоненти психологічної структури людського ставлення (за І. Бехом), що лягли в основу критеріїв вихованості шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків, стали підґрунтям для проведення констатувального етапу нашого дослідження.

Психолого-педагогічне дослідження виховання шанобливості у старших дошкільників до однолітків у дошкільному навчальному закладі ґрунтується на методах дослідження, як способах пізнання реальності, яку ми вивчаємо; методах наукового пізнання дійсності [6, с. 89]. Для констатувального етапу нашого дослідження окреслено групу методів емпіричного дослідження: спостереження як інтегрований метод, бесіда, інтерв'ю, вивчення процесу та продуктів діяльності, експеримент.

Спостереження у нашому дослідженні – це метод збирання первинної інформації про процес виховання й рівні вихованості шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків та її вивчення через безпосереднє сприйняття і пряму реєстрацію фактів, які є значущими з погляду мети дослідження. Процедура спостереження складається з таких процесів: визначення завдання і мети в залежності від форми освітньої діяльності зі старшими дошкільниками; вибір об'єкта і предмета; вибір ситуації спостереження; вибір способу реєстрації спостережуваного та обробка й інтерпретація отриманої інформації [8, с. 160-163]. Спостереження як інтегрований метод входить до кожного із окреслених вище методів та вибраних нами форм освітньої діяльності зі старшими дошкільниками.

Бесіда як метод нашого дослідження вимагає, перш за все, дотримання особистісно-орієнтованого підходу до дітей. Побудована за планом та питаннями, які спрямовують старших дошкільників до проявів вихованості шанобливого ставлення до однолітків, виступає як метод виявлення у дітей

наявності відносно стійкого пізнавального інтересу до шанобливості як якості особистості дошкільника, проявів емоційно-почуттєвого ставлення вихованців до моральних норм, пояснення дій та мотивів учинків дітей, у яких присутнє шанобливе ставлення до однолітків.

Інтерв'ю – питання відкритого типу «Я себе знаю» спрямовано на визначення наявності у старших дошкільників уявлень про шанобливе ставлення до себе та однолітків у дошкільному навчальному закладі. Спостереження під час індивідуального та формалізованого інтерв'ю фіксує не тільки відповіді дитини, але й її емоційно-почуттєві стани під час опитування, які безпосередньо розкривають правдивість відповідей та реальний стан вихованості шанобливого ставлення до однолітків [5, с.143-144].

Метод вивчення процесу та продуктів діяльності дозволив опосередковано вивчити сформованість уявлень старших дошкільників про шанобливе ставлення до однолітків на основі аналізу продуктів їх діяльності. Вивчення продуктів діяльності сприяло визначенню реального шанобливого ставлення дітей до однолітків у реальних умовах життєдіяльності та спробу орієнтуватися в емоціях і почуттях до себе та до однолітків [6, с. 105-106].

Експеримент як метод зібрання фактів у спеціально створених умовах, які забезпечують активний прояв вихованості шанобливого ставлення до однолітків, використано під час штучно створених життєвих ситуацій у дошкільному навчальному закладі. Означений метод сприяв визначенню готовності дитини проявити шанобливе ставлення до однолітків (у вчинках) [5, с. 174].

На основі вивчення джерел із методології дослідження (О. Аніщенко, С. Гончаренко, П. Образцов, Ю. Сурмін та ін.) та попереднього змісту критеріїв вихованості шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків (когнітивного, емоційно-почуттєвого та діяльнісного) заявлені методи дослідження використано у поєднанні з такими формами роботи: життєві фрагменти як завдання педагога, ігрові завдання, гра, штучно створені життєві ситуації та реальні життєві ситуації.

Життєві фрагменти розглядаємо як завдання, сформульовані педагогом у межах закону постійного нарощування вихованцем Я-духовного [1, с. 10]. Педагог використовує завдання як спосіб організації освітньо-виховної роботи в дошкільному навчальному закладі [7, с.128]. Найважливіше для цього завдання створити колізію, щоб старший дошкільник замислився над здійсненим вчинком і відповідно прийняв рішення про вибір саме даної позиції [1]. Так, з метою визначення спроможності дошкільника усвідомлювати правильність власних учинків та вчинків стосовно однолітків вихователь формулює для дитини завдання, наприклад: просить хлопчика винести корзину з іграшками на прогулянку і при цьому почекати біля дверей. До завдання, під час його виконання та після нього використано спостереження, яке сприяє ряду запитань до дітей (чому ти відкрив хлопчику двері? Наступного разу ти допоможеш дівчинці?) та відповідно до колективної та індивідуальної бесіди.

Метод вивчення процесу, продуктів діяльності та метод спостереження використано під час ігрових завдань із метою вільного самовияву шанобливого ставлення старшого дошкільника до однолітка. Такі завдання передбачають реальну відкритість світові можливого у станах та проявах вихованців й розгортаються у вигляді зображення [7, с. 73]; допомагають визначити відповідність уявлень дітей про шанобливе ставлення до однолітків типовим проявам їхньої поведінки в реальних умовах життєдіяльності. Прикладом є ігрові завдання на зображення подарунка для дитини (педагог сама називає ім'я дошкільника на вибір) та обов'язково дарування його; зображення подарунка для дитини, яку поважаєш, та для старшого дошкільника, до якого не дуже добре ставишся. Останні два ігрові завдання передбачають дарування виготовленого подарунка.

Метод вивчення процесу та продуктів діяльності використано для визначення рівнів орієнтування старших дошкільників в особистих емоціях та почуттях до однолітків, бажання проявляти шанобливе ставлення та почуття до однолітків, вміння визначати та адекватно реагувати на емоції та почуття. Прикладом є заповнення таблиці «Як ти відчуваєш себе у такі моменти життя?»

(Таблиця А). Діти мають означити свої емоції та почуття певним кольором фарби. Педагог називає момент життя вихованця, а він має означити особисту емоцію або почуття щодо такого моменту на аркуші паперу.

Таблиця А.

«Як ти відчуваєш себе у такі моменти життя?»

1.Ти спокійний.	2.Ти задоволений.	3.Ти граєш з дітками в улюблену гру.	4.Ти граєш із дітками, яких поважаєш.
5.Тебе образили під час гри. Як ти себе відчуваєш?	6.Як ти себе відчуваєш після образи?	7.Ти прощаєш образу.	8.Ти шанобливий?
9. Як ти себе відчуваєш, коли ти шанобливий?	10. Як ти себе відчуваєш, коли ти шанобливий до дитини з групи?	11.Як ти себе відчуваєш саме зараз (у дану хвилину)?	12.Ти можеш бути шанобливим?

Гра як один із провідних видів діяльності старших дошкільників та метод у поєднанні з спостереженням та бесідою відкрила можливість визначення у дітей здатності відчувати та розуміти емоційні стани однолітків та причини, що можуть їх викликати. Приклад педагога у першому варіанті гри та подальше програвання разом із вихованцями гри «Коло друзів» спонукає дітей до зацікавленості емоційним станом старшого дошкільника, який є другом або товаришем для дитини. Питання (дівчинка сьогодні яка? (сумна, радісна). Як ти думаєш? Чому?) спрямовують процес дослідження до бесіди, під час якої педагог спостерігає емоційні стани дітей, які відповідають на питання, та тих, про кого йде мова.

Штучно створені життєві ситуації використано як сукупність умов та обставин, які створені людиною й впливають на взаємини дітей у дошкільному навчальному закладі. Реальні життєві ситуації – існуючі в об'єктивній дійсності

умови та обставини, які впливають на взаємини старших дошкільників [3, с. 1127; 1409; 276; 1081].

Штучні життєві ситуації спрямовано до визначення відчуття дитиною ціннісного ставлення до себе та до однолітків, здатності до емоційного співпереживання до однолітка; вміння усвідомлювати свої переживання та здатність керувати своїми емоціями. Прикладом є ситуація надання ролі дошкільниці на відпрацювання емоцій та почуттів. Дівчинка, яка має роль Снігуроньки – сумна, діти мають її заспокоїти та розвеселити (але вони впевнені у тому, що з нею щось сталося, а не в тому, що вона ввійшла в роль Снігуроньки). Питання педагога (Чому ви біля дівчинки? Чому вам її жаль? Як ви думаєте, дівчинка заспокоїться? Посміхнеться?) підтримують ситуацію та спонукають старших дошкільників до проявів вихованості шанобливого ставлення до однолітка (дівчинки). Штучно створена життєва ситуація – вихованці та педагог поспішають на виставу, вихователь просить дитину залишитись, почекати та провести нового хлопчика до музичної зали; сама вихователь та старші дошкільники йдуть до музичної зали – визначає уміння дитини надати безкорисливу допомогу однолітку та співвідношення у дитини мотивів «хочу» і «можу». Дитяче самоврядування як один із видів штучно створених життєвих ситуацій обрано для визначення вміння старших дошкільників самостійно знаходити правильний вихід із ситуації, що передбачає моральний вчинок стосовно однолітка або однолітків. Так, протягом дня, освітню діяльність вихованців у дошкільному навчальному закладі спрямовано до самоврядування під опосередкованим керівництвом педагога (прошу підготуватись до ранкової гімнастики, сніданку тощо).

Реальні життєві ситуації спонукають педагога до використання методів спостереження і бесіди за ними та визначають здатність дітей старшого дошкільного віку надавати мотивовану оцінку вчинкам стосовно однолітків. Прикладом є ситуації: допомога дівчинці під час вдягання на прогулянку, під час виконання завдання, збирання іграшок; відмова від улюбленої іграшки, захист від іншої дитини. Важливим є не тільки спостереження, але й бесіда,

питання (Чому ти віддав іграшку? Ти вчинив вірно? Ти так вчинив, тому що...? (ввечері будемо грати разом; хочу грати його іграшками; він мій друг та ін.), які допомагають педагогу визначити рівні вихованості шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків.

У результаті підбору методів дослідження та форм освітньої діяльності з вихованцями для розробки проблеми виховання шанобливості у старшого дошкільника у дошкільному навчальному закладі визначено, що спостереження як інтегрований метод, бесіда, інтерв'ю, вивчення процесу та продуктів діяльності, експеримент є реальними та ефективними методами для проведення освітньої та дослідницької діяльності в дошкільному навчальному закладі за умови реалізації особистісно-орієнтованого підходу до дітей. Означені методи спрямовують наше дослідження до якісного аналізу результатів на основі яких буде створено та апробовано методику виховання шанобливості у старшого дошкільника до однолітків у дошкільному навчальному закладі.

Список літератури

- 1.Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с. – (Серія «Альма-матер»).
- 2.Бутенко О. Г. / Виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників : дис... канд. пед. наук: 13.00.08. / Бутенко Ольга Григорівна; Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань: [б.в.], 2011. - 287 с. – Бібліогр.: с. 171-190.
- 3.Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
- 4.Виховання гуманних почуттів у дітей / С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло. С. Кулачківська, О. Вовчик-Блакитна, Ю. Приходько / Серія «Дитина замовляє розвиток» за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 168 с.
- 5.Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
- 6.Загвязинський В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений / В И. Загвязинский, Р. Атаханов. – 3-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия». 2006. – 208 с.
- 7.Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т. 2 / Авт. – укладач. Ю.І.Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
- 8.Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підручник для науковця. – К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.

Аннотація.

Стаття розкриває методи дослідження поштовху шанобливого ставлення старших дошкільників до однолітків в дошкільному навчальному закладі: спостереження як інтегрований метод, бесіда, інтерв'ю, вивчення процесу та продуктів діяльності,

эксперимент, которые в сочетании с образовательными формами работы составили методику констатирующего этапа исследования отмеченной проблемы.

Ключевые слова: наблюдение как интегрированный метод, беседа, интервью, изучение процесса и продуктов деятельности, эксперимент.

Vasilieva Svitlana Andrijivna

Methods of research of the respectful relation of the senior preschool children to coevals in preschool educational institution

Laboratory of preschool education of Institute of problems of education of NAPN of Ukraine. Berlinskogo St. 9, Kiev, Ukraine

References. Offered article opens methods of research of the respectful relation of the senior preschool children to coevals in preschool educational institution. At the beginning of article the author gives substantiation of relevance of a problem of education of respect at the senior preschool children within personally focused concept and the humanistic direction of modern preschool education in Ukraine. For research of the respectful relation of the senior preschool children to coevals in preschool educational institution the group of methods of empirical research is used: supervision as the integrated method, conversation, interview, studying of process and activity products, experiment which works in combination with educational forms made a technique of a stating investigation phase of a problem. In conclusions use of methods of research at realization of personally focused approach to the senior preschool children in preschool educational institution is noted. It is noted that the used methods of research finished reality and efficiency of implementation of this investigation phase in the conditions of preschool educational institution.

Keywords: supervision as the integrated method, conversation, interview, studying of process and activity products, experiment.

Spisok literatury

1. Bech I.D. Osobystist u prostori duhovnogo rozvytku: navch. posibnyk. / I.D. Bech. – K.: Akademvydav, 2012. – 256 s. – (Seria “Alma-mater”).
2. Butenko O.G. / Vyhovannja shanoblyvogo stanovlennja do matery u starshyh doshkilnykiv : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. / Butenko Olga Grygorivna; Umanskyj derzhavnyj pedagogichnyj universitet imeni Pavla Tychyny. – Uman: [b.v.], 2011. – 287 s. – Bibliogr.: s. 171-190.
3. Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoij ukrajinskoj movy / uklad. i golova. red. B.T. Busel. – K.: Irpin : VTF “Perun”, 2002. – 1440 s.
4. Vyhovannja gumannyh pochuttiv u ditej / S. Ladyvir, O. Dolylna, V. Kotyrlo, S. Kulachivska, O. Vovchuk-Blakytna, Ju. Prihodko / Serija “Dytyna zamovliaie rozvytok” za naukovoju red. T. Pirozhenko, S. Ladyvir, Ju. Manyljuk. – Ternopil: Mandrivets, 2010. – 168 s.
5. Goncharenko S. U. Pedagogichni doslidzhennja: Metodologichni porady molodym naukovtsjam. – Kyiv-Vinnytsja: DOV “Vinnytsja”, 2008. – 278 s.
6. Zagvjazinskij V.I. Metodologija i metody psihologo-pedagogicheskogo issledovanija : ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / V.I. Zagvjazinskij, R. Atahanov. – 3-e izd., ispr. – M.: Izdatelskij center “Akademija”. 2006. – 208 s.
7. Literaturoznavcha enciklopedia : U dvoh tomah. T. 2 / Avt. – ukladach. Ju.I. Kovaliv. – K.: VC “Academia”, 2007. – 624 s.
8. Surmin Ju.P. Majsernja vchenogo : pidruchnyk dlja naukovtsja. – K.: Navchalno-metodichnij center “Konsortsium z udoskonalennja management-osvity v Ukraini”, 2006. – 302 s.

